

■ Nederlanders en hun gezagsdragers 1950-1990: verzuiling, polarisatie en herwonnen consensus

bron 1

In de onderstaande tabel wordt alleen de verschuiving in aantallen zetels weergegeven bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer tussen 1952 en 1986. Bijvoorbeeld in 1952 winnen drie partijen samen 5 zetels, die afgaan van de zetelaantallen van drie andere partijen

Verschuivingen in het aantal zetels Tweede-Kamerverkiezingen 1952-1986

Jaar	in zetels	in percentage
1952	5	5
1956	7	7
1959*	8	5,5
1963	9	6
1967	15	10
1971	20	13,5
1972	20	13,5
1977	19	12,5
1981	14	9,5
1982	15	10
1986	17	11,5

* Vanaf de verkiezingen van 1959 telt de Tweede Kamer 150 in plaats van 100 zetels.

bron 2

In 1985 maakt Marga Kerklaan voor de KRO (de Katholieke Radio Omroep) de televisiedocumentaire 'Moeder van een groot gezin'. Ter voorbereiding van haar programma plaatst zij in de omroepbladen een oproep aan vrouwen om hun herinneringen op te schrijven. Eén van de 300 vrouwen die op de oproep reageren, schrijft

- 1 Ik ben geboren in 1924, opgegroeid in een muzikaal groot gezin. Ik was 27 toen we gingen
- 2 trouwen. We kregen zes kinderen vlug achter elkaar. Ik had nogal wat moeite met het gezin,
- 3 om die reden dat er veel ziekte was. Meer kinderen leek ons niet verantwoord. We zijn toen
- 4 eens gaan praten met de kapelaan* van de parochie. Die gaf mij de raad: ga maar aan de pil.
- 5 Dat was iets nieuws voor ons. Maar voor hem zeker ook, want ik mocht er niet met de
- 6 pastoor over praten, iets wat ik een beetje vreemd vond. Ik heb er met mijn huisarts over
- 7 gesproken, die vond het wel verstandig. Ik had er wel moeite mee, vooral ten opzichte van
- 8 mijn geloof.

* kapelaan = rooms-katholiek priester, onderpastoor, staat onder een pastoor in de kerkelijke hiërarchie

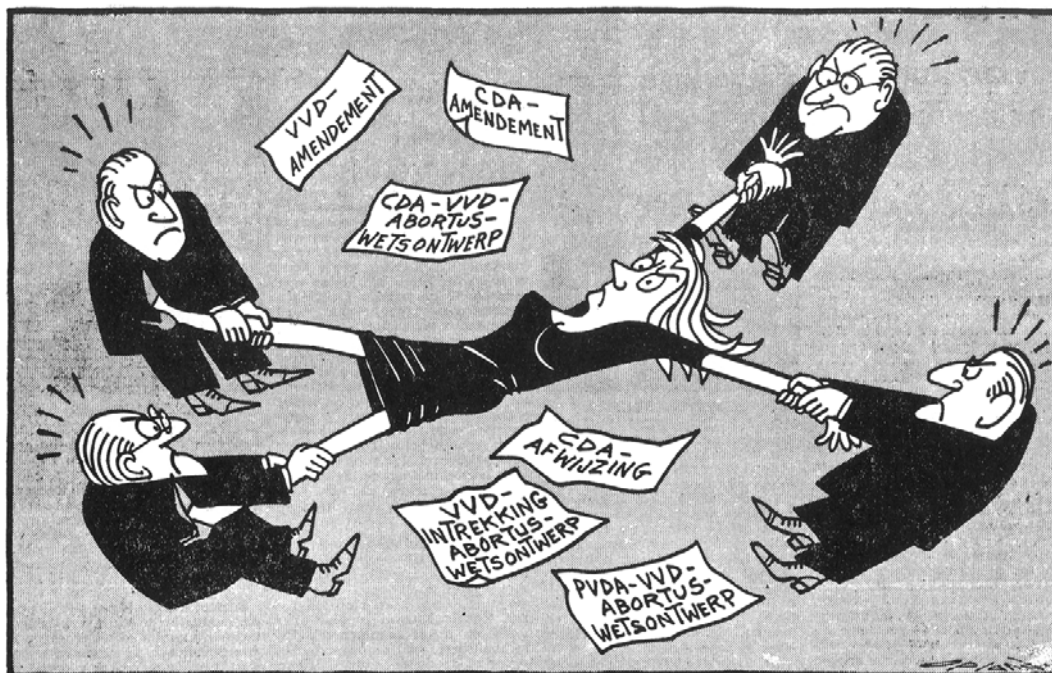
Eindexamen geschiedenis vwo 2004-I

havovwo.nl

bron 3

Een prent van Opland uit december 1980 over de discussies rondom de abortuswet

VROUW

bron 4

Tijdens de kabinetsformatie van 1973 vroegen zowel de koningin als informateur Burger regelmatig advies aan oud-politicus Beel (KVP). Op 8 december 1973 maakt Beel voor eigen gebruik de volgende aantekeningen over de politieke situatie

- 1 De stelling dat alle inkomens openbaar moeten worden gemaakt, veroorzaakt natuurlijk
- 2 onrust. In het Progressief Akkoord is de leeftijd voor toetreden (tot een politieke partij)
- 3 verlaagd tot 16 jaar en de contributie tot één gulden; dit geldt nu ook voor het lidmaatschap
- 4 van de PvdA. De achterban bestaat hoofdzakelijk uit leerlingen van sociale academies,
- 5 universiteiten en middelbare scholen. Leiding gaat van de jongeren uit. In Utrecht
- 6 bijvoorbeeld zie je de gekste initiatieven.
- 7 Van Dam was vroeger Nieuw Links, maar nu gematigd. Veel onenigheid in partijbestuur.
- 8 Van Dam wil praten met KVP. Den Uyl zegt: ja er zit iets in, maar niet op dit moment. Den
- 9 Uyl had Van Dam erbij gehaald, omdat Den Uyl van zichzelf geen revolutionair is. Onder
- 10 druk wijkt hij telkens.
- 11 PvdA in de regering zou funest zijn voor de partij. Hij (Den Uyl) wijst op brochure met wel
- 12 vijftig verlangens. Voor de inwilliging daarvan zal per jaar zo'n twee miljard extra nodig
- 13 zijn. Voorstellen die zij hebben gedaan zullen ze waar moeten maken, bijvoorbeeld
- 14 verhoging van de successiebelasting en dat geldt voor meer voorstellen. Elke groep komt
- 15 met eisen op grond van voorstellen die zijn gedaan; zie alle moties die zijn aangenomen. Zo
- 16 zal de PvdA meer moeten uittrekken voor de gemeenten. Na alles wat de PvdA heeft
- 17 gepropageerd, zit de partij hieraan vast.

Inleiding bij bron 5, 6 en 7.

In 1960 begon Radio Veronica uit te zenden vanaf een schip op de Noordzee. De illegale zender werd in korte tijd zeer populair. In de Tweede Kamer werd over het toelaten van commerciële omroepen al langer gedebatteerd. In 1963 wees een meerderheid van KVP, ARP en PvdA een voorstel tot legalisering af, in 1965 kwam het kabinet Marijnen zelfs ten val over de omroepkwesitie (bron 5). In Europees verband kwam een verdrag waarin hulp aan piratenzenders strafbaar werd. Als op 18 april 1973 de Kamer over ondertekening van dit verdrag debatteert, demonstreren honderdduizend jongeren in Den Haag voor behoud van 'hun' Veronica (bron 6). Het pas gestarte Hilversum 3 was als 'officiële' jongerenzender voor hen geen alternatief. Veronica verdween uit de ether, maar niet voor lang: op 2 september 1975 krijgt de Veronica Omroep Stichting van minister Van Doorn zendtijd als aspirant-omroep (bron 7). Het eerste legale Veronica-programma werd uitgezonden op Hilversum 3 begin 1976. Uiteindelijk blijft Veronica niet lang publieke omroep. In 1995 wordt zij opnieuw commercieel.

bron 5

Uit het Nieuwsblad van het Noorden van 27 februari 1965

Kabinet struikelt over ether-beleid

1 Het kabinet-Marijnen is het niet eens
2 geworden over het omroepvraagstuk en zal
3 vandaag zijn ontslag indienen bij de
4 Koningin. Na een lange, slopende
5 vergadering van de hele ministerraad
6 verklaarde minister-president Marijnen
7 gisteravond om tien uur: 'De besprekingen
8 over de radio- en televisievraagstukken
9 hebben niet tot overeenstemming geleid.
10 Hare Majesteit zal mij in de loop van de
11 ochtend ontvangen'. Over het verloop van
12 de besprekingen noch over de details van
13 het meningsverschil wilde mr. Marijnen iets
14 zeggen. Wellicht zal hij vandaag na afloop

15 van zijn bezoek aan de Koningin een
16 duidelijker verklaring afleggen.

Toekomst nog onduidelijk

17 Het is de vraag of ooit duidelijk zal worden
18 hoe de meningen binnen het kabinet
19 Marijnen over het ingewikkelde
20 omroepvraagstuk verdeeld waren. Gezien de
21 voorgeschiedenis en de vorige plannen die
22 minister Bot eind vorig jaar in het parlement
23 onthulde, mag men aannemen dat het vooral
24 de liberale bewindslieden zijn geweest die
25 zich tot het laatst toe verzet hebben tegen
26 het compromis dat minister Bot (Onderwijs)
27 de laatste week op tafel heeft gelegd.

bron 6

Uit het Nieuwsblad van het Noorden van 18 april 1972

Den Haag in de ban van tocht voor Veronica

1 De Haagse binnenstad is vandaag beheerst
2 door de demonstratie ten gunste van
3 Veronica. Tienduizenden, meest jongeren,
4 verzamelden zich vanmorgen op het
5 bekende Haagse Malieveld voor de
6 demonstratieve optocht naar het Binnenhof.
7 Hier overhandigde een aantal artiesten een
8 petitie aan dr. Anne Vondeling, voorzitter
9 van de Tweede Kamer met de woorden
10 "Veronica moet blijven".
11 Zoals bekend valt de demonstratie samen
12 met de hoorzitting over de piratenwetjes die
13 vandaag in de grote vergaderzaal van de
14 Tweede Kamer wordt gehouden.

15 Uit alle delen van het land kwamen
16 honderden bussen en extra treinen naar Den
17 Haag om de demonstranten aan te voeren.
18 De Haagse politie, die zo'n 250 man had
19 ingezet, behoefde nergens op te treden.
20 Namens de NOS verklaarde mr. W.J.A.
21 Wagenaars dat twee soorten
22 omroepbestellen, één met winst en één
23 zonder winst, niet te gedogen zijn. Hij
24 achtte het onvoorstelbaar dat er Kamerleden
25 zijn die zich vóór etherpiraterij kunnen
26 uitspreken.

Eindexamen geschiedenis vwo 2004-I

havovwo.nl

bron 7

Uit het Nieuwsblad van het Noorden van 3 september 1975

Veronica krijgt zendtijd; drie uur radio, één uur televisie

- 1 De uit het zendschip Veronica ontstane
- 2 Veronica Omroep Organisatie (VOO) is
- 3 door CRM-minister mr. H.W. van Doorn
- 4 erkend als aspirant-omroep en krijgt
- 5 zendtijd.

Reacties

- 6 De verschillende omroepverenigingen
- 7 hebben totaal verschillend gereageerd op het
- 8 nieuws. De VARA was ‘totaal verrast’ en

- 9 zag vrijwel onoplosbare problemen voor de
- 10 radio. Commentaren van gelijke strekking
- 11 waren te horen bij de NCRV en EO, terwijl
- 12 de VPRO “deze bijdrage tot de beroemde
- 13 pluriformiteit” helemaal niet zag zitten.

Positief

- 14 Aanmerkelijk positiever waren de reacties
- 15 van KRO, Tros en Avro.

Met de loep op Lancashire. Katoen en samenleving 1750-1850

bron 8

Een ‘mill’ in een heuvelachtig landschap

REGELS die MOETEN WORDEN OPGEVOLGD door de arbeiders die werken in DEZE FABRIEK

- Regel 1: Alle Opzichters moeten als eersten en als laatsten op het fabrieksterrein zijn.
- Regel 2: Ieder persoon die te laat komt, zal als volgt beboet worden: voor 5 minuten- 2 stuivers, 10 minuten- 4 stuivers, en 15 minuten- 6 stuivers etc.
- Regel 3: Voor elke spoel die op de vloer gevonden wordt: 1 stuiver per spoel.
- Regel 5: Voor afval op de vloer: 2 stuivers.
- Regel 7: Voor elke gebroken spoel moet de waarde vergoed worden, en als het moeilijk is de schuldige aan te wijzen, dan zal het bedrag betaald moeten worden door alle spinners die dergelijke spoelen gebruiken.
- Regel 10: Voor iedere vloek of onbeschaamde taal: 3 stuivers voor elke eerste overtreding, en als de overtreding herhaald wordt, zullen zij worden ontslagen.
- Regel 12: Iedereen die voor ons werkt, heeft een opzegtermijn van vier weken voordat het werk kan worden opgezegd; maar L. WHITAKER & SONS kan en zal iedereen ontslaan zonder dat een opzegtermijn in acht wordt genomen.
- Regel 13: Als er twee personen tegelijkertijd naar het toilet gaan, zullen ze elk een boete krijgen van 3 stuivers; als een man of jongen naar de vrouwen toiletten gaat, wordt hij direct ontslagen.
- Regel 14: Iedereen die met opzet of door nalatigheid de machine stuk maakt, de borstels beschadigt, teveel rommel maakt, etc. wordt beboet voor de hele waarde van het beschadigde.
- Regel 16: De directie raadt al het werkvolk aan zichzelf elke morgen te wassen, maar zij moeten zich minstens twee keer per week wassen, maandagochtend en donderdagochtend; en iedereen die zich dan niet gewassen heeft, krijgt een boete van 3 stuivers voor elke overtreding.
- Regel 18: Iedereen die rookt op het fabrieksterrein, wordt direct ontslagen.
- Regel 21: Iedereen die dit aanplakbiljet opzettelijk beschadigt, wordt ontslagen.

Aan de Opzichters wordt voorgeschreven zich strikt aan deze regels te houden. Zij worden door de Directie verantwoordelijk gehouden voor de naleving van deze regels door de arbeiders.

Water-Foot Mill bij Haslingden september 1851

Eindexamen geschiedenis vwo 2004-I

havovwo.nl

bron 10 *Friedrich Engels (1820–1895) werd geboren in Duitsland. Hij woonde in Manchester in 1844 en 1845 en van 1850 tot 1870. Hij schrijft samen met Karl Marx het Communistisch Manifest uit 1848. Over Manchester in 1845 schrijft hij*

1 De stad (Manchester) zelf is eigenaardig gebouwd zodat men er jarenlang wonen en dagelijks in- en
2 uitgaan kan, zonder ooit met een arbeiderswijk of zelfs maar met arbeiders in aanraking te komen:
3 zolang men namelijk alleen maar zijn zaken afdoet of uit wandelen gaat. Dit komt echter hoofdzakelijk
4 doordat bij onbewuste, stilzwijgende afspraak, zowel als door bewuste, uitgesproken opzet de
5 arbeiderswijken streng gescheiden zijn van de aan de middenklasse overgelaten stadsdelen. Of waar dat
6 niet gaat, met de mantel der liefde bedekt worden. Manchester heeft in zijn centrum een tamelijk
7 uitgestrekte handelswijk, ongeveer een halve mijl lang en even zo breed, die bijna uitsluitend uit
8 kantoren en pakhuizen (*warehouses*) bestaat. Bijna heel deze wijk is onbewoond en 's nachts eenzaam
9 en verlaten: alleen dwalen dienstdoende politieagenten, met hun dievenlantaarns door de nauwe,
10 donkere straatjes. (...)
11 Heel het eigenlijke Manchester (...) is louter een arbeiderswijk, een gemiddeld anderhalve mijl brede
12 gordel die om de handelswijk loopt. Daarbuiten, aan de andere kant van die gordel woont de hogere en
13 middelgrote bourgeoisie: de middelgrote in regelmatige straten in de nabijheid van de arbeidersbuurten,
14 (...) en de hogere bourgeoisie in de verder af gelegen, door tuinen omringde villa-achtige huizen (...) in
15 een vrije, gezonde landlucht, in prachtige, gerieflijke woningen, waaraan de naar de stad rijdende
16 omnibussen elk kwartier of half uur voorbijkomen. En het mooiste is daarbij dat deze rijke
17 geldaristocraten dwars door alle arbeidersbuurten langs de kortste weg naar hun kantoren in het
18 stadscentrum kunnen komen zonder ook maar te merken dat ze in de nabijheid komen van de treurigste
19 ellende die links en rechts te vinden is.

bron 11

Het loon van een handwever in Bolton, 1797-1830

jaar	bedrag (in shillings)
1797	30
1800	25
1805	25
1810	19
1816	12
1820	9
1824	8,5
1830	5,5

Eindexamen geschiedenis vwo 2004-I

havovwo.nl

bron 12

Uit een gedicht van de sociaalbewogen Vlaamse advocaat en dichter Julius P. Vuylsteke (1836-1903)

Fabrieksgalmen

- 1 De jongen is op zijn tiende jaar;
- 2 Noch lezen, noch schrijven kan hij, voorwaar;
- 3 Maar vader wint weinig, en moeder is ziek;
- 4 Het kind moet dus mee, naar de fabriek.

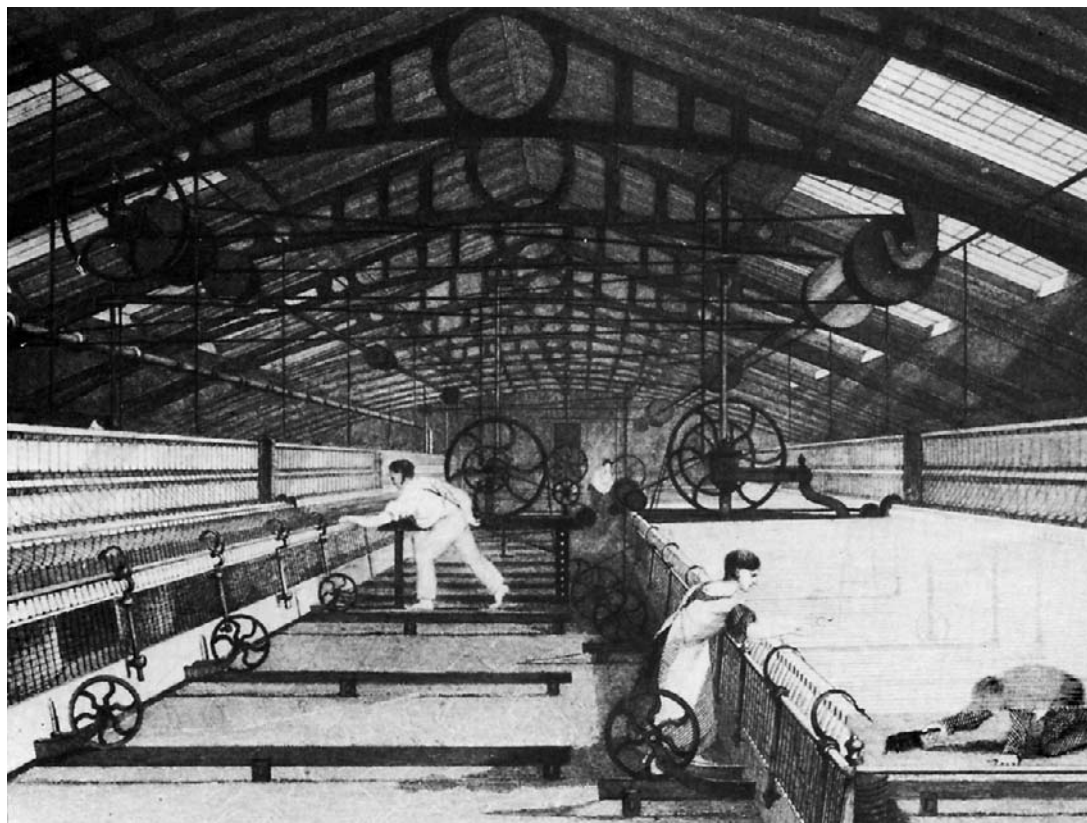
- 5 Als draadjemaker* wordt het geplaatst;
- 6 Te midden van 't werktuig, dat ronkt en dat raast;
- 7 'Ach vader, 't is hier zo benauwd ...'
- 8 "Let op!
- 9 of anders grijpen de riemen uw kop!"
- 10 'Mijn oog is zo moe; mijn hoofd is zo zwaar ...'
- 11 "Let op, of de tanden grijpen uw haar!"
- 12 'Ach vader, ik voel mijn armen verlammen.'
- 13 "Let op, of ze raken tussen de krammen!"

- 14 De vader gebiedt, het kind zwijgt stil:
- 15 welhaast wee weerklinkt een snerpende gil.
- 16 Bloed verft riemen en draden rood.
- 17 Het kind heeft geleden, het kind is ... dood.

* De taak van een 'draadjemaker' bestond uit het in elkaar draaien van gebroken draden en het schoonhouden van de vloer onder de machines in de fabriek; kleine kinderen konden daar makkelijk onder kruipen.

bron 13

Een negentiende eeuwse afbeelding van een spinnerij

bron 14

Kinderen in een textielabriek, illustratie bij het boek van de Engelse schrijfster Frances Trollope, The adventures of Michael Armstrong, factory boy, uit 1840

